

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.9

В. Й. Данко
викладач кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ АКТИВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ

Державний механізм для свого ефективного існування потребує наявності значного масиву актів нормативно-правового характеру, які встановлюють, визначають, регулюють порядок його діяльності. Правова доктрина в умовах закритості системи організації державної влади знала чітко передбачену ієрархію нормативних актів. Однак відкриття «правових кордонів», глобальні інтеграційні процеси, тенденції змішування правових сімей, упровадження сучасних способів урегулювання правових відносин, а відтак започаткування нових державних інститутів вимагають їх детального доктринального аналізу. Одним із таких питань є дослідження правового статусу державних органів, які отримали право приймати загальнообов'язкові правові норми, місця цих актів у загальній системі джерел права України.

Необхідність такого ґрунтовного дослідження стосується і єдиного органу конституційної юстиції України – Конституційного Суду України. Зокрема, в країнах англо-американської правової сім'ї система конституційного контролю побудована за іншим зразком, а тому рішення органів судової влади становлять важливу та невід'ємну частину національного законодавства й конституційного права – конституційні судові прецеденти. Указані прецеденти є основою казуального або судового конституційного права (case law on the constitution), яке суттєво доповнює нормативні акти законодавчої та виконавчої влади. У країнах, які використовують романо-германський підхід до побудови правової системи й у яких обрана австрійська (кельзенівська) модель органів конституційного контролю, тобто конституційна юстиція здійснюється спеціалізованими органами, питання про правову природу та місце в ієрархії актів цих органів як джерел права вирішується по-різному [1, с. 36–37].

Акти органів конституційної юрисдикції, як і сам орган, є специфічним інститутом у державному механізмі, що, відповідно, відбивається й на його правовому статусі й місці серед інших органів влади. Відтак у результаті цього невизначеність

стосується як законодавчого регулювання цього питання, так і підходів науки конституційного права. Складним завданням видається й інтеграція актів Конституційного Суду України в систему джерел права. Це й зумовлює неоднозначність доктринальної думки щодо місця актів Конституційного Суду України та їхньої правової природи.

У науці конституційного права проблеми природи та місця актів органів конституційної юрисдикції вже досліджувались у працях таких учених, як В. Гергелійник, Б. Ебзеєва, П. Євграфова, А. Івановська, А. Клішас, Л. Лазарева, О. Марцеляк, Ж. Овсепян, М. Савенко, М. Савчин, О. Скакун, В. Скомороха, М. Тесленко, П. Ткачук, Г. Христова, В. Шаповал та ін. Однак складність озвученої проблеми потребує ще детального з'ясування, особливо в період конституційної реформи.

Правова природа та юридична сила актів будь-якого органу державної влади визначається передусім його місцем у державному апараті і його функціоналом (обсягом компетенції). Цей підхід має стосуватись і єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні. Однак наукова співдружність розділилась у думках стосовно місця Конституційного Суду України в системі органів державної влади. Не вдаючись до детального аналізу місця органу конституційного контролю в державному механізмі (що, безумовно, становить окремий предмет дослідження), зазначимо, що в більшості науковці висловлюють дві позиції щодо цього питання. Конституційний Суд України разом із судовою системою належить до судової гілки влади, виконуючи свою роль у механізмі стримувань і противаг. Інша ж позиція полягає в тому, що Суд не належить до жодної гілки влади в їх традиційному розумінні поділу й належить або до контрольно-наглядових органів, або ж узагалі є відокремленим суб'єктом конституційно-правових відносин, виконуючи власну специфічну роль у державному управлінні.

Вітчизняне чинне законодавство не містить приписів стосовно дефініції актів Конституційного Суду України. Конституцією України, Законом

України «Про Конституційний Суд України», а також Регламентом Конституційного Суду України [2; 3; 4] лише вказується перелік таких актів. Конституційний Суд України має володіти певним інструментом, який би допомагав йому юридично оформити чи закріпити прийняті рішення, відтак акти є таким інструментом, що юридично оформлює результати розгляду Судом матеріальних, процесуальних чи організаційних питань.

При цьому ч. 2 ст. 150 Конституції України вказує на те, що з питань, передбачених цією статтею, Конституційний Суд України ухвалює рішення, які є обов'язковими до виконання на території України, остаточними й не можуть бути оскаржені.

Натомість наступна ст. 151 уже вказує на наявність такого акта, як висновок. Зокрема, Конституційний Суд України за зверненням Президента України або Кабінету Міністрів України дає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість. А також за зверненням Верховної Ради України Конституційний Суд України дає висновок щодо додержання конституційної процедури розслідування й розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту.

Отже, видається логічним, і такі думки висловлюються в науковій літературі, що необхідно вважати родовим поняттям слова «рішення», яке вживається з метою узагальнення актів, які ухвалює Конституційний Суд України.

Акти єдиного органу конституційної юрисдикції мають певні специфічні особливості, що зумовлені насамперед природою Суду, а також його компетенцією. Відтак аналіз законодавства та наукової літератури вказує на особливість актів Конституційного Суду України, що полягає в такому:

– мають спеціальний предмет (об'єкт): актами Конституційного Суду України вирішуються питання, зараховані до його виключної компетенції. Жоден інший державний орган не уповноважений вирішувати питання, які є предметом діяльності Конституційного Суду України;

– приймаються в особливому процесуальному порядку;

– є загальнообов'язковими на всій території України;

– є остаточними й оскарженню не підлягають;

– є засобом гарантування верховенства Конституції України на всій території держави, забезпечення прямої дії її норм і формування єдиного конституційного праворозуміння [5, с. 47–48].

Отже, можемо використати таку дефініцію: акти Конституційного Суду України – це спеціальні правові акти, що приймаються в особливому

процесуальному порядку Конституційним Судом України з метою реалізації специфічних повноважень, якими він наділений, є остаточними та загальнообов'язковими на всій території України і спрямовані на гарантування верховенства права і приписів Основного Закону, формування єдиного праворозуміння Конституції України на всій території держави, забезпечення прямої дії її норм і захисту прав і свобод людини та громадянина.

Як передбачено в ст. 147 Конституції України, Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України й дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

Отже, він наділений виключною компетенцією, передбаченою Основним Законом, яка деталізована в ст. ст. 150, 151 і 159. Отже, до повноважень Конституційного Суду України належить таке:

1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність):

– законів та інших правових актів Верховної Ради України;

– актів Президента України;

– актів Кабінету Міністрів України;

– правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

2) офіційне тлумачення Конституції України та законів України;

3) надання висновку про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;

4) надання висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування й розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту;

5) надання висновку щодо відповідності законопроекту вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України.

Спеціальний порядок ухвалення рішень Конституційним Судом України впливає з постулатів Конституції України. Зокрема, ст. 153 передбачає спеціальну процедуру розгляду справ, яка має визначатись законом. Таким актом є спеціальний Закон України «Про Конституційний Суд України», в якому цього питання стосуються переважно приписи глав 7 і 8.

Наступною ознакою рішень органу конституційної юрисдикції є їх обов'язковість. Це впливає також із приписів Основного Закону. Відтак на обов'язковість рішень і висновків Конституційного Суду України вказує ч. 2 ст. 150 Конституції України: «Конституційний Суд України ухвалює рішення, які є обов'язковими до виконання на території України». Також ст. 69 Закону України «Про Конституційний Суд України», яка

передбачає, що рішення й висновки Конституційного Суду України рівною мірою є обов'язковими до виконання. Отже, підкреслюється їх рівність у юридичній обов'язковості для учасників правовідносин. Припис іншої статті уточнює спеціальні повноваження Суду у впливі на майбутні правовідносини з приводу рішення, яке він ухвалює. Зокрема, ч. 2 ст. 70 цього Закону передбачає можливість Конституційного Суду в разі необхідності визначити у своєму рішенні, висновку порядок і строки їх виконання, а також покласти на відповідні державні органи обов'язки щодо забезпечення виконання рішення, додержання висновку, а ч. 3 ст. 70 зачіпає імперативність повноважень щодо активного впливу на виконання: Конституційний Суд України має право зажадати від органів, зазначених у цій статті, письмового підтвердження виконання рішення, додержання висновку Конституційного Суду України.

Важливими для утвердження правового статусу актів Конституційного Суду України є положення ч. 2 ст. 150 Конституції України, а саме: «Конституційний Суд України ухвалює рішення, які є <...> остаточними і не можуть бути оскаржені».

Уся сукупність вищевказаних ознак актів Конституційного Суду України визначає певні особливості, притаманні органу конституційної юрисдикції в його практичній діяльності. Аналізуючи реальний вплив Суду на відносини в державі, можемо зробити висновок, що його акти мають нормативний, регулювальний характер і так створюють відповідні правові наслідки, а також спрямовані на врегулювання відносин, які складаються в державі та суспільстві.

У науковій літературі ведуться дискусії щодо нормативності й реального регулятивного впливу рішень Конституційного Суду України. Чи мають рішення Суду нормативно-правовий характер? Чи їх варто зарахувати до прецедентів і як саме тоді варто класифікувати й визначити природу рішень інших судів?

Видається логічним незарахування актів Конституційного Суду України до актів органів судової системи, оскільки, незважаючи на те що ці інституції належать до судової гілки влади, їхня правова природа та наслідки, рівень регулювального впливу значно відрізняються.

З урахуванням нормативного впливу актів органу конституційної юрисдикції можна розглядати його рішення й у контексті інших нормативних актів, зокрема законів, підзаконних нормативних актів. Однак природа актів Суду не дає змоги розцінювати їх саме в ієрархічній стандартній піраміді актів законодавчої та виконавчої гілок влади.

Отже, маємо ситуацію, коли рішення Конституційного Суду України набувають особливого характеру, що відображається й у їхньому місці серед актів інших органів влади.

Серед науковців досить поширеною є думка про те, що, приймаючи відповідні рішення, які мають нормативний характер, Конституційний Суд України здійснює власну «негативну правотворчість». Як указує В. Скомороха, здійснюючи «негативні» законотворчі повноваження, «Конституційний Суд України виступає нарівні з єдиним органом законодавчої влади України – парламентом» [6, с. 53]. Вирішуючи питання конституційності чи надаючи офіційне тлумачення законодавства, Конституційний Суд України створює норми, які, згідно з положеннями Конституції України (ст. 150), мають бути враховані не тільки суб'єктами владних повноважень під час здійснення власної діяльності, а й суспільством.

Однак, знову ж таки, аналіз положень Основного Закону не дає підстав вважати Конституційний Суд України суб'єктом нормотворчості в його класичному розумінні, про що промовисто вказує вже згадувана вище ст. 150 Конституції України, яка не тільки не передбачає, а й позбавляє його такого повноваження. Не відповідало б повноваження щодо створення норми права й принципу поділу влади, який передбачений у ст. 6 Конституції України.

Поширеним є також підхід, за якого акти Конституційного Суду України варто розглядати як правозастосовні акти. Так, зокрема, якщо розглядати рішення Конституційного Суду України щодо визнання правових актів неконституційними з цього погляду, то такі рішення в більшості своїх ознак відповідають саме такій його природі. Серед аргументів варто зазначити нормативну основу прийняття таких рішень – Конституція України та Закон України «Про Конституційний Суд України», орган конституційної юрисдикції прямо не вповноважений приймати нормативно-правові акти, на відміну від суб'єкта правотворчості; рішення приймаються у питаннях, із яких Суд не може проявити ініціативу, тобто лише суб'єкт звернення по суті визначає коло та предмет питань, які варто вирішити Конституційному Суду України. Це дає змогу припустити, що акти Конституційного Суду України – це правозастосовні акти [7].

Однак, на нашу думку, така позиція видається досить спірною, оскільки Конституційний Суд України є судом права, а не судом факту. Незважаючи на те що конституційне провадження може бути відкрите й, відповідно, стосуватись якихось певних обставин справи, Суд розглядає не спір сторін у справі, а надає відповідну юридичну оцінку колізійним чи інтерпретаційним питанням, які виникають під час впровадження чи реалізації певних норм права. Правозастосовна природа актів, скоріш за все, стосується діяльності судів загальної юрисдикції.

Згідно із моделлю органу конституційної юрисдикції, обраної для запровадження у вітчизняній

практиці державотворення, Конституційний Суд України не є правотворцем. Можливість створення норм права не передбачена як у процесі конституційного контролю, так і в ході правотлумачної діяльності. Наділення органу конституційної юрисдикції реальною правотворчістю частково узгоджується з концепцією поділу гілок влади, системи «стримувань і противаг» і може призвести до порушення балансу повноважень у державному механізмі загалом. Отже, Конституційний Суд України повинен виходити із постулатів і принципів самообмеження в ході реалізації своїх повноважень. У випадку підміни законотворця органом конституційного контролю під час вирішення справ і заповнення прогалин у законодавстві це має розглядатись як втручання в роботу відповідних органів.

Такими цілями та повноваженнями наділені органи судової системи, зокрема суди загальної юрисдикції, які реалізують такі повноваження під час здійснення правозастосовної діяльності через вирішення справ конкретного фактологічного характеру. Реалізація функцій Конституційним Судом України призводить у певних випадках якраз до створення прогалин у законодавстві, зокрема під час визнання неконституційними певних положень законодавства, й, відповідно, до неможливості застосування тих правових норм, які були до моменту врегулювання їх тими нормами, що не відповідають положенням Основного Закону, через їх скасування чи фактичну відсутність. Така діяльність відповідає цілям роботи органу конституційної юрисдикції – особливим чином забезпечення верховенства права й Конституції, а також невтручання в законодавчу діяльність, у чому нерідко звинувачують Конституційний Суд України науковці та практики [8, с. 26–32].

Схожа позиція була висловлена самим органом конституційної юрисдикції в його Рішенні у справі про тлумачення Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 25 березня 1998 р. № 3-рп/98, у якому зазначено, що «заповнення прогалин у законах, окремі положення яких КСУ визнані неконституційними, не належить до його повноважень. Згідно зі ст. 6 Конституції України, державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Виходячи з цього і відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України, вирішення зазначених питань є прерогативою органу законодавчої влади – ВРУ» [9].

Видається слушною думка В. Шаповала, яка полягає в тому, що рішення та висновки Конституційного Суду України не можуть мати характеру нормативно-правових актів, які здатні активно регулювати суспільні відносини. Конституція й законодавство чітко визначають компетенцію Конституційного Суду України, і вона не передбачає нормотворчості, крім тої, що пов'язана з регламентацією частини питань організації його внутрішньої роботи [10, с. 29]. У даному випад-

ку, зокрема, мається на увазі положення ч. 2 ст. 3 Закону України «Про Конституційний Суд України» щодо повноваження приймати акти, що регламентують організацію його внутрішньої роботи.

Для доктринального аналізу природи актів Конституційного Суду України важливим є його ж власне Рішення у справі про тлумачення терміна «законодавство» від 9 липня 1998 р. № 12-рп/98 [11], у якому орган конституційної юрисдикції чітко наголошує, що його акти не входять до системи законодавства України. Це положення варто взяти до уваги з огляду на науковий аналіз, здійснений самим Судом, так і тому, що воно має нормативний характер.

Ще один підхід обґрунтовує розуміння актів Конституційного Суду України як прецедентів. Так, акти Суду мають якості форми вираження та існування норм права. Такий підхід підтримує О. Марцеляк, указуючи, що правові позиції вітчизняного Конституційного Суду, які він висловлює у своїх актах, мають обов'язкову силу прецедентного характеру й повинні застосовуватися не тільки під час вирішення всіх наступних справ, а й щодо всіх інших осіб: «Конституційний Суд України ухвалює рішення, які є обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені» (ст. 150 Конституції України) [12, с. 120].

Отже, враховуючи різноманітність думок науковців і неоднозначність положень чинного законодавства, доходимо висновку, що рішення Конституційного Суду України мають складну правову природу. Це виражається в тому, що правова природа актів не є «чистим» вираження якоїсь однієї чи іншої групи актів. Тобто, рішення органу конституційної юрисдикції мають складений (змішаний) характер, що в кінцевому результаті й обґрунтовує їхню особливість і місце в системі актів органів державної влади. Очевидно, що акти Конституційного Суду України є правовими актами у випадках, передбачених законодавством, мають нормативний зміст, проте не є нормативно-правовими актами в повному розумінні цього поняття, не вписуючись так у звичну ієрархічну систему джерел права. Однак акти Конституційного Суду України можуть набувати характеру юридичного прецеденту й характеризуватися преюдиційністю. Саме тому вони є окремим, спеціальним різновидом правових актів, а також допоміжним джерелом (формою) права [5, с. 50].

Отже, незважаючи на майже двадцятирічну активну діяльність Конституційного Суду України, значна кількість питань, які стосуються аспектів правової природи його актів, усе ще залишається в юридичній науці не узгодженою. Це викликано також і тим, що це питання залишається поза увагою законодавця, а також дискусійним розумінням ролі єдиного органу конституційної юрисдикції в сучасному державотворенні України серед політичної еліти.

Література

1. Сравнительное конституционное право / ред. кол. А.И. Ковлер, В.Е. Чиркин (отв. ред.), Ю.А. Юдин. – М. : Манускрипт, 1996. – 730 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16 жовтня 1996 р. № 422/96-ВР (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
4. Регламент Конституційного Суду України від 05 березня 1997 року (із змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України. – 1997. – № 20. – С. 87.
5. Цимбалістий Т.О. Правова природа актів Конституційного Суду України / Т.О. Цимбалістий // Університетські наукові записки. – 2007. – № 1. – С. 47–55. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2007_1_10.
6. Скомороха В. Правові форми участі Конституційного Суду України у законотворчості / В. Скомороха // Вісник Конституційного Суду України. – 2006. – № 1. – С. 47–75.
7. Нікольська О.В. Правова природа та юридичні властивості актів Конституційного Суду України / О.В. Нікольська // Правничий часопис Донецького університету. – 2013. – № 1. – С. 53–61. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pchdu_2013_1_10.
8. Скакун О.Ф. Конституційний Суд як учасник правотворчості (законотворчості) в Україні / О.Ф. Скакун // Юридична Україна. – 2003. – № 1. – С. 26–35.
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Центральної виборчої комісії щодо офіційного тлумачення положень частин одинадцятої та тринадцятої статті 42 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про тлумачення Закону України «Про вибори народних депутатів України») від 25 березня 1998 року № 3-рп/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-98>.
10. Шаповал В.М. Становлення конституціоналізму в Україні: проблеми теорії / В.М. Шаповал // Право України. – 1998. – № 5. – С. 25–31.
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство») від 9 липня 1998 року №12-рп/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98>.
12. Марцеляк О. Правова природа актів Конституційного Суду України та їх роль у розвитку науки конституційного права / О. Марцеляк // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 4. – С. 118–121. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2015_4_16.

Анотація

Данко В. Й. Особливості правової природи актів Конституційного Суду України: окремі аспекти аналізу. – Стаття.

Стаття присвячена проблемі з'ясування правової природи актів єдиного органу конституційної юрисдикції та їх місця у правовій системі в Україні. Обґрунтовується актуальність доктринального аналізу цих питань, а також практична необхідність виведення їх із рзряду дискусійних. Досліджуються наукові підходи та законодавчі положення щодо визначення юридичної природи й місця актів Конституційного Суду України. Наводяться ознаки, які якісно відрізняють рішення

єдиного органу конституційної юрисдикції від рішень як судів загальної юрисдикції, так і інших органів державної влади. Аналізується вплив і значення рішень органу конституційної юстиції на політико-правові відносини в державі та суспільстві загалом, а також їх роль у забезпеченні верховенства Конституції України.

Ключові слова: Конституційний Суд України, єдиний орган конституційної юрисдикції, судова влада, рішення Конституційного Суду України, акти Конституційного Суду України, правова природа.

Аннотация

Данко В. И. Особенности правовой природы актов Конституционного Суда Украины: отдельные аспекты анализа. – Статья.

Статья посвящена проблеме выяснения правовой природы актов единственного органа конституционной юрисдикции и их места в правовой системе в Украине. Обосновывается актуальность доктринального анализа данных вопросов, а также практическая необходимость вывода их из разряда дискуссионных. Исследуются научные подходы и законодательные положения по определению юридической природы и места актов Конституционного Суда Украины. Приводятся признаки, что качественно отличают решение единственного органа конституционной юрисдикции от решений как судов общей юрисдикции, так и других органов государственной власти. Анализируется влияние и значение решений органа конституционной юстиции на политико-правовые отношения в государстве и обществе в целом, а также их роль в обеспечении верховенства Конституции Украины.

Ключевые слова: Конституционный Суд Украины, единственный орган конституционной юрисдикции, судебная власть, решения Конституционного Суда Украины, акты Конституционного Суда Украины, правовая природа.

Summary

Danko V. I. Features of the legal nature of the acts of the Constitutional Court of Ukraine: some aspects of the analysis. – Article.

The article devoted to the clarification of the legal nature of acts the single body of constitutional jurisdiction and its place among the legal system in Ukraine. Substantiated the relevance of doctrinal analysis of these issues and a practical necessity and removing them from the category of discussion. Researched scientific approaches and legislative provisions on the determination of the legal nature and place of acts of the Constitutional Court of Ukraine. Are given features that distinguish efficiently decisions of single body of constitutional jurisdiction from making a general jurisdiction courts and other state authorities. Author analyzed the issue of understanding the nature of acts of the Constitutional Court in terms of its function and place in the state mechanism. Is noted a special procedure for the adoption and publication of acts of the Constitutional Court of Ukraine. The influence and importance of the decisions of the constitutional justice in the political and legal relations in the state and society in general. Determine the level of doctrinal understanding and normative decisions of the Constitutional Court of Ukraine. Investigate the substance of different types of acts of single body of constitutional jurisdiction and their role in ensuring the supremacy of the Constitution of Ukraine.

Key words: Constitutional Court of Ukraine, only body of constitutional jurisdiction, judiciary, Constitutional Court of Ukraine, acts of the Constitutional Court of Ukraine, legal nature.